

ACC. N:R M. 16134: 1-50

(uppt. var 117 sid.; upplagd
i 3 kvart)

Landskap: Småland m. fl. Upptecknare: Anna Franberg Henskarna
Härad: Diverse Berättare: olika personer; se uppt. bladens
baksida!
Socken: " Berättarens yrke: _____
Uppteckningsår: 1961-63 Född år _____ i _____

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Barnets vård och uppfostran under förskoleåldern. Lm F 98
sid. 1-50.

(teckn. sid. 27, 100-107;
fotoq. sid. 108-117.)

Oles!

Härader och socknar på baksidan
av uppt.-bladen bör kontrolleras, eftersom
upptecknarens och uppgifterna inte alltid stämmer.

Skriv endast på denna sida.

Flyttning. 1877 Torpet, Skogen, Järstorp, Bonnatorpet i Bankeryd.

Vi skulle flytta ifrån Skogen till Bonnatorpet som var lite större. Det var snö och mor ledde kon, vi barn kastade snöbollar och allt var nytt och fullt av äventyr. Ny, var också kolten ^{hjärteln} jag hade. Den var en brungrått slitet ylletyg, hem vävt, och hade varit min mormors 'skethusa jacka' ? Jo, de kallade denna så, ty kon hade den på sig då hon gick till vedbon ^{eller bakom} och huset. Den var lång, kolten, ända ner till ankeln, knäpyles med byskor och hakar till midjan, alldeles rakt rydd, med långa rakta armar. Denna kolt hade jag till skolans började, då jag fick byxor. Inga krage eller band på kolten. Inga band till strumporna. Strumpor och skor fingo baren på, så snart de började läsa sig på, dess skulle ju stärka de slanka benen. X mor bar det lille i famnen, och far mötte halv-vägs.

Det var så nytt och märkvärdigt i Bommatorp.

Slugan och ^{spisen} ~~grisen~~ mycket större än på torpet.
Skogen, Centralare, med Piletorpet, Nybygget, ^{Fröbo, Fällarna,} ~~och andra~~
^{skog, i närheten, alla är de borta och skog vänn där på.}
backstugor i närheten. Calle i Lestöven, han var i
båjan på bjergvären, kom på kvällarna. Han skär
barkbåtar, och båtar av trä, gjorde väderlöjare, som
skulle skrämma sortkarna, men först och främst
den roliga nickedockan, nickegubbe, så vi. Den stod
på bordskant, lät framåttitad. Då man gick på
det lite gungande golvet, nickade gubben fram och åter.
Man tillade på den på kvällen innan man somnade,
men öjerna flög till bordet på morgon, så snart man
vaknat. Jo, den stod där och nickade fortfarande.
Men Calle klippte också pappersstjärnor, gjorde gubbar
och gummor, viktiga pappersdjur. Spikade ihop
skruvlar (en sorts små skidor) och lille vagnar och styllor.
Ty Lestöve - Calle tyckte att det var roligt att leka med
oss. Lergökar. Om man hade fyra öre kunde man köpa en i stan.

Fönstren var infallade i bly. två dem. rutor
ungefär. Fem stycken sådana på höjden och en
tre eller möjligen fyra rutor på bredden.

Inga innerfönster. Rutorna var av glas, som
skimrade i grönt gult och gredelint.

En par tavlor fanns av gamla gräske, Martin
Luther. och en kungatavla. En klocka med
'dala verk' med lod och utan fördel.

Soffstammen var hel, liksom sängstammen,
mot väggen. Det var varmt på vintern och
skyddade mot drag ifrån väggen. Rödbrun målade
"Sitt inke o kråta o födava soffan, hålls på rea-
backen me de dära!" röt far, då vi pojkar satte
och sken i soffan. Stolarna kallades styrstolar.

Men gruvan ^{och spisen} var viktigast. Där satte sig far all
vila, 'sjönk' ned, på lördagskvällarna efter veckans långa
arbete vid Björneberg, då han jämte andra torpare bodde
i godsastölen där. Låta sina pojkar, som andra fö ville han
ej.

Spisen. Ibland skrives jag felaktigt, gruvan. men
~~gruvan~~ var den egentliga köksspisen, vid bakugnen
där man kokade maten på sommaren, på vintern
också, fast då blev det oftast på händen i rummet
Ovan på bakugnen, med en järn lucka var det
stora rum, ^{eller plats.} som barnen köp upp i, sat där
och lekte, och låg där i värmen ibland,
om nätterna. Samma berättade en bonde i
Ledseryd i Almstad att barnen gjorde i Fjreda,
där det fanns den sortens spisar. I murbruket
^{Oskar Andersson Ledseryd i 60 års ålder, enligt hans fars uttalande.}
vid murstocken blandades krossat glas, det var
för att värmen skulle bättre bibehållas i murarna.
På bonnaspisen var bara en stötta, fästmannen.
på den skulle en ljushållare sitta och en kruk
fästas till dörrnyckeln. I baket var 'hjällen',
där skallekor och bröd hängdes. Spjället stängdes
inneifrån. Spisen vittimades till mid sommar
och till julen. Det tog rätt lång tid med det arbetet.

Det var mor som gjorde det arbetet, och sen hon dött,
gjorde pojkarne efter, som hon gjort förut.

En blåse kula löstes upp i ett fat. och med
limborsten stänktes, så att det blev prickas.

Ibland klippte man till med limborsten, så
att det blev stora blå 'rosor' i allt det
prickiga. När man slutat elda i rumsspisens
fö som manen satte man i hånden en björpris
ruska där, i symmet vid midsom manen.

Eller en enruska, eller tallegren. ^{runtomkring}
denna, lades en krans av, ibland groblad ^{tätt-tätt}, ibland
ett annat stort, grönt blad. Kransen stänktes
med vatten och höll sig rätt länge, oftast byttes
den varje lördag eller efter ett par dagar. Ibland satte
en flat talrik med vatten in en krans av blad lades
runtom, och i talleträn så att denna blev fylld.

Kransar gjordes också av slättegubbar, blåklint och
prästa skallar, som lades på hånden och nere ^{kring på}
golvet.

Öppre på hyllan kring rumsspisens, stacks björkis
tält, så att ej kristarna syntes. Och björkis sattes
om mids om mar afton, bak soff och säng-
stammen opp å väggen. Varje lördag skurades
stugan med granrisrustor och såpa. Sen
ströddes det med hackat enris, eller på
sommaren med alclöv. "Det luktade björk
och enris i hela stövan och farsgubben
varit så 'kärig' då han kom hem ifrån
arbetet och kanske ifrån stan på lördagen,
hade fått i sej narra supor och ett halv-
stop med sig hem."

Ytterdörran var så väl tilltygad att den slöt till
alldeles tät. Det behöfdes en särskild knyck, så
att den skulle öppnas. Glandtagan voro naturvridna
enegrenar, som låg väl till i handen, blanka
och hårda och precis lagom i storlek.
En klumpig lås på ytterdörran.

I Skåne - Tranås, då man kalkade kring spisen,
brukade man skära kors i en potatis och
doppa den i blälsen, eller skära ut ringar
som gick lite i spiraler, eller stjärnor,
men mest var det kors. Och det blev
så högtidligt vackert kring spisen. Och
även i övrigt var vårt lilla rum, vit-
kalkat på väggar till fram mot 1914 då
giftigt gröna och röda tapeter sattes upp.

Jag går tillbaks till -

Borromen, där var lagt till lakei. Bjälkarna
där, såu till en fem kvarter, ungefär emellan. på
längden av stugan. emellan Bjälkarna var uppspikade
bräder, så att hyllor bildats. Där lade man upp
allt möjligt småt, som kunde behövas till tillgäng-
ligt, stövelsmörja, hammare, spite, knivar m.m.

sådant, som ej bärnen borde ha tillgängligt.
Tapeterna var billiga slumpbiter av olika sorter.

Granaved hade de för baket och talleris
allt sopra bakugnen med (sopar.)
I lufthålet fick man elda jämt för gräddningens
skull. Man bakade vetegubbar vid jellarna.
De bytte i stövrorna, bröd, skickade me
en kaka till ungarna.

Och mor, då hon kärnat en klick smör,
sätte hon en kors med häskeden över
smörklumpen på fatet.
Hur det tät i stugan: "Ojpp me er nu orgar."
"Gå o lägg er nu, så ni slipper väsnas
länge." "Gå ej härinne o vissla, ut
me er —" Om de nyste, de gamla:
"Gå hjälpe mi, så de då. om illen (elden)," "Rör inte ellen, så du tända fyr på stövan."
Välmet hämtades i mokatellan. På sommaren hade vi stek på
håra (axlarna.) Om vintern drog vi på steket kälke, om den som
drog, sprätte till, skvätte det på den, som höll i turken, och det
blev kälka av."

Barnuppföstan. "De garjade me oss."
Man fick ej väs mas eller teka på söndagarna eller
helgdagar. "Det var ett sådant gorm me de där."
Då skulle man sitta still på en bänk eller soffa.
men det var alltså så att man kon mer te
Jönvika Öjön eller åt minstone utanför vägga, ty
så snart man visa sej: "Läs evangeliet!" "läk
det då." På värarna så snart rolen stack till,
av med stumporna även om någon låg kvar
på gårderna här och där. Då — "Om ja får si
att du tar av di om fötterna en gång te innan
de e redit varmt så du sen ligger där
så skroa-var (hostar) så-a-a", och man
fick en liten lugg i håret. En gång, jag skulle
köpa mjöl till baka i en liten bod: Dröghult. Jag var på
fredagse äret. Grannkänningen sa: "Följ med till Jönköping där
är det billigare (en mil dit) Vi var ej hemma förrän kvällen.
Jag hade lagt mig, vatnade, var stöd, blek av ilska, hade en svei

i handen, drog bort täcket: "Nu ska du få skyt,
så du aldrig glömmes det, skrek far. Han
buckade annars ej slå oss. Men nu var han
ilsk. Jag sprang upp och skrek: Rör mig
inte, jag slår igen, jag slår tillbaka för jag
är starkast. I får ångra det." Far hejdade
sig, glodde villrådig. Jag sa: nu, mera säkert:
"Det väcker tänner i valpamunna me, de har
i själva sagt." Far komade lyst iväg och
skyt nämndes aldrig mer, men ber. kände ånger sen.
Annars, då mor levde var ju viktigt att vara
hemma te kvälla på sommaren då 'koa'
skulle mjölkas, i synnerhet om mor varit; Står
det var en mil dit att gå, en mil hem igen, då ville
hon ej ranta omkring i skogen efter kon. Då hon
döi i mässling var jag tio år ¹⁸⁸² och hon hade aldrig boor och sexårige Hemming
flickan tog de på Dröspålt. Var mågon sa för: ^{måndags morgon} Opps pojkar det rinner
av lake^{er} och de blåser öst och västan var, så gick han till herrgård.

Han blev glad då stugan var fin på lördagsaftnar.
 Och när han ej arbetade 'stup' i ett 'utan kom hem någon
 dag tidigare, glad, då sönerna lagat till väldiga
 riskknippen och satte bestredligt i stövan och band
 riskkvastar och högarna av dessa växter. Då han
 lagit igen sejen stund med lite 'rågsö' eller kaffe
 deltar han också i arbetet, som jag förut berättat
 om. Postilla och psalmbok låg på en hörn av byrån.
 Möblerna var köpta på auktioner i trakten. Hel soffstäm
 av trä, ganska hög. Längstammen lite uelstucken.
 Stolarna kallades styrstolar, var dels de gamla med
 hel trästäm till karm men även den näu
 höga stol med två eller tre pinnar kring den bredare baken
 i mitten på karmen. Färbordet flyttades fram till
 soffan då familjen var samlad till måltid, alla
 hade sina bestämda platser. (Stugan ^{sålades sen} såldes för 75 kr. 1885
 och flyttades till Ingelstorp li i översta änden, med utsikt över
 Lallerydsbyn. Lagården köpte Erena-Johan och flyttade till Bymark.)

Mörkret var de gamla så rädda för, och förmånade:

"Spring inte och glävs i döra, va så ni ute
o göra nu, när de e mörk." i berättarens hem.

För barnen berättades snöfläcke sagor och historier,
^{men gamla sagor, det var i uppförande lyfte sig. till. efter säga.}
kort, men så snart de vuxna kom till sam-

mans, då pratades det hemiska saker: "Ja, nu

sa de avrätta den och den," och det blev

galgabacks historier och spökhistorier vid

halvstopa flaskan. Men ack, så gudfruktiga ändå

även om de varit fulla. Lynda bekännelsen och

Fader vår lästes varje söndagskväll i berättarens hem.

"Då, så vi ungar med knäppta händer, på soffan och

sänkte, oftast: Nu e far fuller, han håller inte på så

länge - - - Han brukade dock ej dricka sig redlös

som många andra då, på den tiden. Det var Vintra-Jon,

som jämt var fuller, gick jätte stutar och predikade valda

stycken ur bibeln, varit så gudfruktig. När annan gubbe slog

följe, det blev bibeluttydningar, en sup på det. Stutar gick lysta" / 1880

Någon lördag då berättarens mor levde (innan 1882) fick han följa med sin far till frys. Det var många krogar på den tiden och far fick magkramp så snart han fick se stån: "Jag har fått en värm i buken" och han gnodde sig på magen. Det blev bättre då han fick en best på krogen. Och så köpte han en halvstopps brännvin. De sålde brännvin på Tummen, Hjugofem öre kvarteret. På hemvägen stannade han och luktade på flaskan, innan han drack en klunk. Den sista biten till Bommers blev lite vinglig. Och på marknaden ^{gick man} på aftnar skulle alltid flickorna ^{av pojkar} ha en papperskaramell och man såg i båsarna, en hel rad, pojkar och flickor. Man såg så fullt, det blev mycket stöj. Det var vid dessa tillfällen man såg att man blandade ihop skankarna, man visste inte vems, som var vems, man kunde få en rej hem ett par framtimmersben i stället för sina egna.

50 öre kostade de största marknads karamellerna.

Torparen gick till herrgård tidigt. På vintern
 fände han frist^{innan} i spisen. Det var mest nerbrunnet
 då sönnarna skulle ägga. Det var nära en mil
 ifrån Bommens och till Björneberg. Mat hade han
 med sig för hela veckan. I den stora öppna
 spisen i godsastövan värmdes torparna sin mat.
 Det var fläsk och bräd och mjölk och dricka
 hela veckan. Kaffe kokade de i gruvan.
 Elda fick de göra själva. och så satte de härme
 och åt vid det stora grova bordet, som de unga
 torparbarnarna klottret fullt med fula ord.
 Det var mycket små fönster. Långar med kaln
 i, de hopspikade bräder direkt mot väggarna,
 hade de som liggplatser, gamla hästfaltar
 att ligga på och även ha på sig. Det var
 August på Mon och Skalle i de stövan
 och Bonomatörparen som stannade hela veckan.
 'Styrstolar' och paller fanns också. Och välling klockan
 sjöng: Lathunnar, Lathunnar som hem, i kväll få
 vi välling och sur pill... "De gamla oxarna, då de ringde
 var det lögn i skam att hålla dem. De satte tevers på gården och"
 skente iväg. Det var annat än då de skulle ut om mornarna....

Då torparhustrun, Lofi, helle hon, plockat lingon
eller blåbär och kanske hade lite smör att sälja
eller ägg fick något av barnen oftast följa med till
stan, i sex, sju års åldern. På västra mattorget
köptes en bit prölsa, som barnen fick äta, i stället
för att man nu ger barnen varm korv eller glasskru.
Hos bagare Olinders köptes tre siktade hållkakor,
hjocka och stora, så att hållet i mitten jäst
samma. de kostade tjugofem öre och då fick
man en långskorpa rökad och en till långskorpa
som präbröd. Lofi köpte kaffe, rocker tändstickor
och salt. På lördags eftermiddagen luktade det
kaffe i de små stövrorna, det luktade helg. till
vardags var det mest nägsö, eller rågkaffe.

Och till söndagsmiddagen kunde man få rotnos.
Far, Sven Petter Andersson helle han, fick ej gå
och handla. Bättre att han arbetade. Han
skulle allra först ha köpt en halvstop brännvin,
som kostade femtio öre. Mor, Lofi sa: "till och med
säkrare att skicka ungarna ensamma.
Sedan då ej mor fanns och far var borta hela veckan, var det
viktigast, att ha hämtat hem mjölken på lördagskvällen till far
hem."

En sommarkväll i Bommarby. ungefär 1879.
Det var så fint; skuggan, alelöve hade ställt sig över golvet och det
luktade så gott. I stånd var det bakat enris men det var mest på
vintern. ^{Skallades bara köpa härden. i rummet var det} Hring den väldiga gruvan var lagd en krans av alla
för sommarens ängsblommor och blad, som mor, och vi barn
plökat och mor vittat i hop. Gruvan var nylimmad, vit. Över
sängen, mellan väggen och stammen hade mor stuckit björk-
lövskivastar och utmed stammen på soffan. Det var midsommar.
Dörren öppnas, in stormar en hop, det var Justin från Bjurbäck.
Det var Böker-Amers med sin Lotta ifrån ^{Löfta} Lötta ifrån Svarttrödjön, det var
grigor och drängar med handklavar med sig. Och hela
brassen sätter igång med dansen och spelet och hallandet,
medan far och Böker-Amers sätter sig på soffan och ser på.
Det var så underligt att se mor dansa och alla de andra, så
att alelöven virvlade kring hjularna. Mor och Lotta i Lötta dansade
polket och tog så vida svängar. De dansade gamla bonnblekingen.
Dansen och glanmet fortsatte till långt in på natten. Det låga fäket
de små fönster rutorna, den hallande Göte-augusta, och mor i dansen, ser jag inför mig.
^{Så går berättelsen.}

Halmhattar. Berättaren var i nioårsåldern då hans
mormor, som var född vid 1800-talet, dog ^{bröjsen} allivärdig, ungefär.
Hon var ifrån Liared i Västergötland och gick den långa vägen
till Brankeryd till dottern där. Sen stamade hon en månad eller
mer, stickade stumpro och spann garn, men hon sydde också
halmhattar av rågstia, som hon hämtade hos någon granne. ~~Stäm~~
måsk vara slagstuckade. Dessa stia kostade inget. Sen satte
hon ^{tog halmkärnan in där, drog stäma ut denna} sig i rummet och flätade, ungefär som man flätar fjyva
band / stumpreband / sju rågstia tillsammans. Flätorna rullades
i stora rullar, ty hela familjen far och mor och tre pojkar
skulle ha var sin hatt. Hon började oppa i kullen som
var rund kullig, och så gjorde hon ut ganska bredd
brätte, där den yttersta flätan var färgad ^{smälad} grön röd, brun
eller blå. Mor fick det bredaste brättet, ty hon skulle ju
gå på åkrarna, ta opp mej och binda, rävsa, och
plocka bär i skogen. Ett band på insidan som ovetsrum, och
ett band omkring på utsidan till prydnad. "Ja den går ja ja si
om den passar." De gjorde den alltid. En rödlig fjn hatt, far hade sin

Under gyllta tiden var det just inga fordringar
på barnet det fick lära sig vanor, att säga till.
Della lärde sig barnet fort. Att ta en liten tag i
kjoften fram, på en den kom utåt. Det lite stela
gille, och, eller linnebländade plagget gjorde, att
det blev ej nedsölat. Att gå bakom, som det hette,
bakom knuten och rätta sig. Där fanns alltid
en stor hög av moa mossor, som man bar hem,
och strödde över. Ofta hade man en stång fast
i skuggarel knuten och fram till kring trädgården.
Den sköt man på undan för undan, tills det blev
en lång rad, sen sköt man in stangen igen,
och började på nytt. Men alltid med riktigt
med moa mossor över. Det kunde till slut bli en riktig
väit. Blev den för hög, tog torparen och grävde ner
allt i sin källgård. Men andra seder blev och
man byggde hemlighus. Jag hade en drastisk anteckning
om den ^{Sten i Rossefäll} ristu, som använde sig av den där stangen, och
^{ammor hade den kom på 80-talet}

Men ungarna stod och strök och sjöng. Men
 det ^{danslekt melodier: Hög upp på gärdsgården som först...} var ju om barnen jag skulle berätta, och om
 som ^{kunde jag använda stängerna.} omöjligt låta följa med dem när
 gick i skogen och plöckade bär. Så snart de
 började tala följde de lära sig bönerna, och som
 sagt, att hälsa sig tvärs, att sitta på stolen, med
 bytta under. Allt ha en liten sked och äta riktigt.
 Man började tidigt att impränta det, som skulle
 läras. Allt tåga, då vuxna talade, att hälsa, att vara
 rädd för elden. Lydnad i från tidigaste tid. Det fanns
 alltid en 'me' till hands. 'Smaka' på riset, men blev
 det inte då barnet var så litet, men de lärde
 sig respekt för det. "Vill du ja ska ta mer krydda?"
 De hade oftast en enekäpp, som en krydda, hängande
 på en krok. (Linnson Järstorp)
 (Det hände ibland att enebarren var kvar på
 enriset. (Östra Skåne berättare, min syster Ineska.)

Vad små barn kunde göra.

Lilla och dra hjulet då modern spram
tyckte de var roligt. gå efter lite grannar.

"Springa efter fåra och köra in dem om
kvällen."

Mala kaffet i en urkålbad
tråkutbe, med en trilla i, i trillan var
en grinne, och så trillade de. det kunde
en fem, sex åring klara. Grossa bövorna med
en lutely på gråpapper var svarare.

Om de varit riktigt bråkiga kunde de få hämta
riset, så att de blev smålla igen.

När barnet blev lite större sat de inte
på 'mattstolen' eller toaletstolen (se 114)
utan de fick sitta på staka byllan som
brukade stå under sängen.

Det där att hämta riset "skaffa ris till sin
egna röv" hette det, var egentligen först då barnet kommit
i skolåldern de fick göra
detta.

Faderns roll. En spets i fingret till ee: "Far han kan" ..

Om jag skriver: ge barnen skytte, är det bara delvis sant, men: "vänta bara till far kommer hem. jätte di du." Och skytte fick barnen i en del fall till vuxen ålder.

Det var en liten flicka i Hjörtlanda på 1850-60 talet, hon låg för döden, som skydde hennes ögon, så att hon ej kunde se längre: "Skall jag ha skytte nu?" frårvistade hon till föräldrarna vid sängen, och så dog hon. Konstet ej den dagen, men snart efter. / Hon trodde att hon skulle ha skytte för att hon ej kunde se.

Berättare Karl Svensson Hestvärna: "Så mycket skytte fick inte vi pojkar. Det var mest hot om skytte vid olydnad. Ris fick vi långfredags morgon / imman 1882. / då mor kom smygande med ett litet björkeris i handen, lyfte på täcket och daskade oss i ändan. Det hette den dan, "skytte o ingen middag." Vi pojkar hade gömt varsin ris i soffan och daskade mor så rätt, rätt till haka, och varandra desto hårdare, så att det blev lipande till slut."

Berättarens hem lästes inke sagor och visor efter bok. Kristens resa fanns visserligen, men knappast kunde vareken fadern eller modern läsa, det hände att boken var öppen och nervänd, då fadern läste ut den på söndagarna, särskilt dyndabekännelsen lästes. Men alla vanliga böner och berättelser ur bibeln kunde de utan till, både far och mor. Långer och visor var lädda av andra och sagorna också, de berättades mest för barn, som ej ville bli stilla och sova på kvällen, eller om de var sjuka. Det berättades om kungar och prinsessor och prinsar, bland men mest om det lilla barnet, Jesus, och jungfru maria. Det var berättarens mor som sjöng och, ja hon dansade också, om det bara var till följande till det. Och så var det samling, om kvällen efter jul, än i det ena, än i det andra förpet eller bäckstovan. Några bräder togs in och lades på bänkar, som de satt på. När profet av de äldre läste ut gulnade samningsvillne, som cirkulerat i bygden.

Visselpipor och Tallebössor.

På våren då träden savade, skars pipor av rönn, de är ju så lätta att göra och småprojken gör dem gäsna, även nu i vår tid.

teckning i 101.

Tallebössor. "Ja, ju kände dem, som de gjorde något sådant i dag. Visa ner den ena tallebustken efter den andra för att komma över några 'leketöj' till projektalunsor. Vi vore ner en stor tallebustkafälla under Björneberg för våra tallebössor en vård 1883. eller 1884. Vi skar ner många tallebustka toppar innan vi fick tag i dem, som var tillräckligt släta och fina. Det måste ju vara en tre dem. Lång bit utan kristar. Så skar man intill kärnen och med kraftiga tag, tills kärnan lossnade, det måste vara i bar tiden. Så hade man kylban och man gjorde en mål stake, och man luggade blånor till kark, och man satte ännu en kark i och laddstaken för bröket och sköt av. Ingen på nåt om den sköflade fällan."

Teckningar. (här egentligen kille 98)

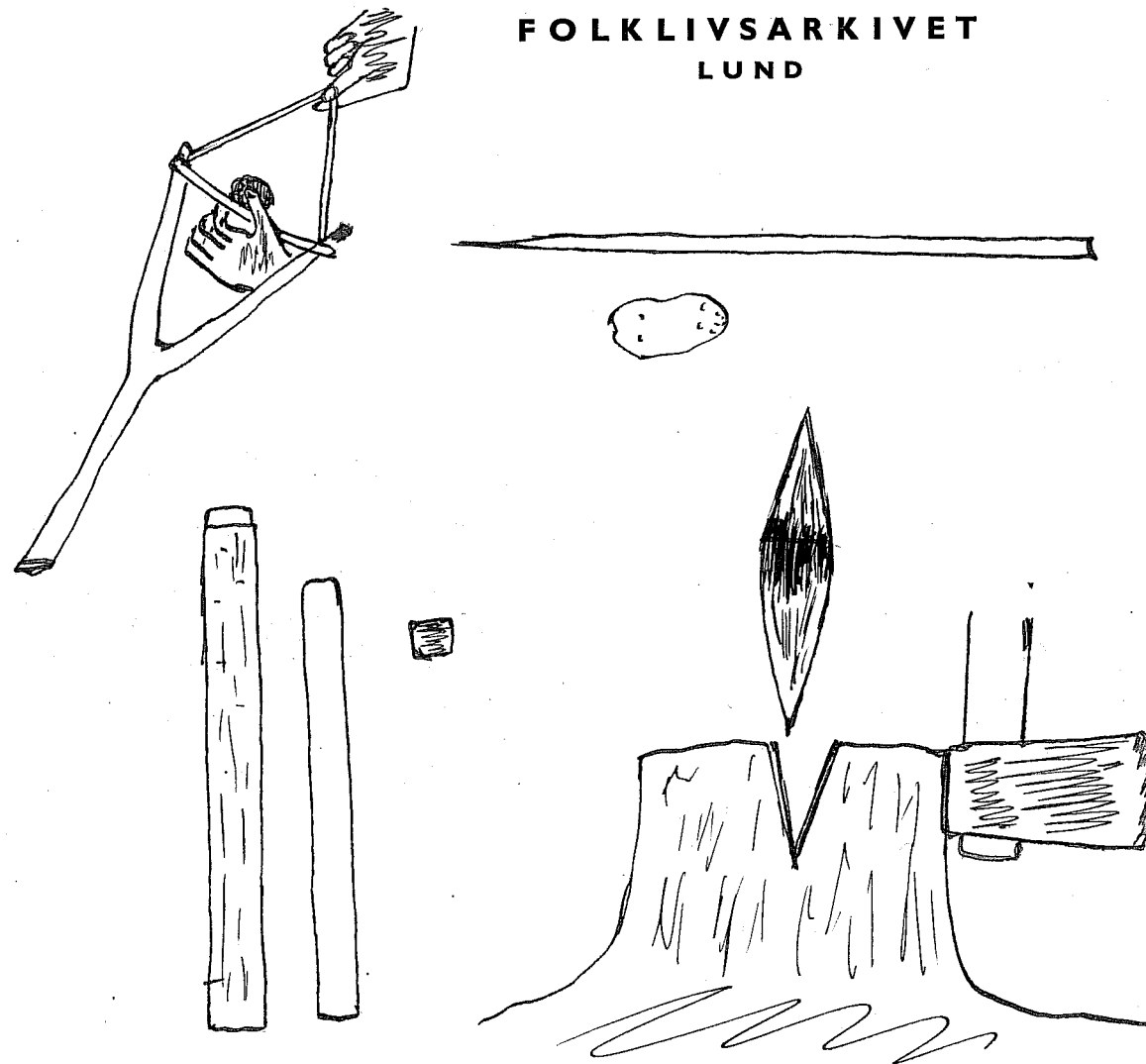
Med stenen på slangbössan sköt man småfåglar
mössar och gråsparvar. Träffade den bara, var
den effektiv. Tallebössan, se beskrivning^{ileksaker} var
bara leksak. Storkarna var för det mesta,

blånor, som blöts och luggats tills de blivit
hårt och fast. Käppen, tog småprojektiler
med sig då de skulle fram till gären
och jlocka potatis, vid rasterna eller
då rättaren var undan, tävlade man
att rasta potatis. Svingade med käppen,
och det kunde bli mycket länge Rast.

Skjuta keil. Berättarens far född 1831 visade det för sonen.

När man högg ved på våren, roade man sig med den
sporten. En granshubbe, lite savig och käig, (kådig)
keilen också savig. Ett kraftigt slag på stubben, och
keilen flog med en vin mot himlen, den kom ner igen,
men det kunde dröja, beroende på skickligheten i slaget/50m.
eller mer.

M 16134 : 27.
FOLKLIVSARKIVET
LUND

Int. av Anna Ivanberg, Hultkrasna, år 1962

Slå kil.

Skifta foss, helle leken eller sporten.

En ställelse till instickad teckning; nummer 101.

Den svitade kilen var spetsig uppåt, men skulle
vara flat. Den skall se ut som en vigge, vigg
alltså ^{som} en vanlig keil av järn/eller trä, är kanske
stättare, decimeterlång och ganska flat.

Det gamla namnet på leken är, skifta foss.

Foss, är benämning på frö, och frö är den
vanliga gula grodan, det finns ju en art som
är mera grönspräcklig, och den kallas holligen också
foss, ev. säger man frö om denna och foss om den
gula arten.

Och i sävningen. Nu
gran skall kilen vara. Med ordentlig slägga
skall kilen flyga så högt att den knappt
aldrig kommer ner igen, påstår berättaren.

ifrån flera skilda hakter kring Jönköping, av olika gamla
berättelser har jag hört att regn kunde skjutas ner, men ingen
har varit med ^{och int. utsagn av gamla förr} (då de varit för små) Om de skiftet foss, då de ingen foss
hade, för?

Tullberg
hug 98

13/4-62

Lergöken var en mycket vanlig leksak.

Den tillverkades till ex. på Lyckås tegelbruk,
— vid sidan om — i massor, som tegelmästaren
sålde vidare till stan och till quibarna,
som gick om kring. Där tillverkades också
'tullingar' till näten, som sänkte vid fisker.

de gick för dönder, och var mycket intäta.

Träpphåsten var också en mycket vanlig leksak, i regel var
det bara en vanlig träpp. I Skt- Tranas parish, att vi
red kunga häst. Där, i hemmet fanns först, betelbruna och blåa.
betelgröna gloskula, sen marmorkula, vanliga träppa, och den vi själva brände
som jag förut omtalat var svimblåsan också
leksaker. I östra Skåne valkade man denna
med foten mot golvet, tills skinnets blev
smidigt och uttänjt, eller med händerna
kunde man gro den mot golvet, och
sen kunde den blåsas upp och bli riktigt
stor, och man lade några ^{eller lite grovt salt, som höll} arker i den ^{den fiske.}
och ^{och smidigt.}

om lergöken
men den lät det: "Här går i o gjer me de dära,
ut me er." Om man nystade garn svigt:
"Liti inete där och nysta garn at Skam."

Flickorna skulle ej leka häst eller pojklekar,
och pojkarna fick ej leka med dockor.
Då spelades man med dem. (I Skåne-Trans
skrek man - pågato - tospåg.)

För det skulle vara skillnad med lekarna,
var enligt berättaren, man trodde att det skulle
inverka, så att flickorna skulle i sinom tid
komma hem med sålsta barn, och pojkarna
i sin tur skulle på svårare att behärska sin
könsdrift. Andra kvinnor i Skånestad jag talat
med tror, att det är för att flickan skulle i tid
vänja sig att bli mor, pojken att köra hästar.
och sköta sådant med skjutring / pilbåge, talle-
bössa, slunga, fick ej flickor leka med. "Du som e kär, sa
la inke leka med dockor".

Barnkläder till ex. berättarens far, som också var fars-
son, i från Krigstad. född 1834. (31 var det) berättat för sönerna:

Han hade stora fårskinnslappar på knäna
och i baken på byxorna. Ullen var ej klippt
men var givet, vänd inåt. De sattes på, även nya byxor.
Men helst på de gamla. Han var ej glad för
dessa skinnslappar, ty byxorna var smyggar
förutan. Då han var i tio års åldern hittade
han på råd, satte sig qvarts över en
slipsten, medan en annan pojke drog den
runt. Till slut hade skinnslappen slipats sönder
och bara ullen kom fram. Ilycke, men
lapparna blev bortsprättade. Det gick ju ej
att sätta en lapp till på det tjocka skinnsl.
Berättaren ^{Levinsson} hade, och systern skinnförkläden, som förskinn-
de var starka, användes så för så.

Levinsson alltså i från ^{Levinsson} färd för höjning hade också
skinnslappade kläder, men ej förkläde. Han var fosterson till ^{Levinsson} nättaren
där.

"I Sjövikasjön lärde vi oss att simma och att smara fisk. Det var destöve - Stalle som lärde oss fiska redan, då vi var i sju ålars ålder, och fisken blev en välkommen tillskott i den ensidiga kosten.

Pojken i Målskog, han var sergent, sa: "Ni ska lara er simma, ungar, för det bör alla kunna."

Han lade en ^{tor}gårdsgårslana under bröstet på oss och lärde oss simlagen, och gav sig ej förrän vi alla kunde simma riktigt....

Men torparen gick till herrgård. På hans byxor var lapp på lapp, det kunde vara ända till sju lappar ovanpå varandra. Och stora bötter på framstyckena på rocken. På aklarna i lager. Det var dels för varmens skull, men lapparna på aklarna gjorde att vattenoket ej skar så hårt. Torparna fingo bära mycket vatten på herrgård. Om kvällen sadades stövel och stumpro till torkning på spiskanten. Huvlarna smordes med talg, grävlingster och tjära.

Iven Petter, berättarens fader hade gått
ett par veckor hos en gammal skomakare
som hade 'sett bättre där', och han sko-
makerskulle lära pojkar i byn att läsa.

Det gick dåligt, ty pojkar tyckte
att det var tråkigt, satte och kastade
snusbussar på gubben, som mest
var fuller. Det skulle alltså
vara i Krigstad, någon gång på 1845-50-talet.
men han kan ha bott även i någon annan
socken. Iven-Petter var född 1831

Ömhets betygelsen. Det kallades för släpa,
i st. för kela. Man släpade med barna.
"Du e så släpeter". Samma ord användes i Grämma
trakten. En klapp på huvudet eller kinden
var den vanligaste smekningen sen de
kommit över spädbarns åldern. Inte skämma
bort dem för mycket, så att de blev 'morsjuka'.
Barnet skulle hålla sig tyst då det kom
främmande. inte lägga sig i deras prat.
Litta på soffan tyst och smått. Nästan i
fyraårsåldern visste det detta. Niga och bicka
och räcka fram handen.

Ute, då de blev större niga djupt, nicka
och stycka av mössan lika dant för luffaren
som för patronen, i symmetri de äldre visades
stor vördnad. det bulade de in tidigt: "Du nåda di
om du inte hälsar och är artig mot dom som e äldre"
/Det gälde förstas skolbarnen i första hand som skulle ha varit/

'Det är lättare att stämma i bänken än i ån.'

När barnen fick sin vilja fram. De lär ju även i äldre tid ha kunnat gråta sig till det, och vädja till medlidande. Amors var det vid sjukdom och klenhet man tog hänsyn till barnets vilja.

Man sa mor och far och I till föräldrarna för. I en familj på 1890 talet i Skraparp i Ölmstad så barnen så till föräldrarna. Fadern dog och modern gifte om sig, de två barnen som föddes vid äktenskapet sa inte I till föräldrarna utan du och mamma och pappa, medan de andra två barnen hela livet sa det förut nämnda. Irvintliga släktingar, lite avlägsna och äldre kvinnor kallades; moster.

Kararna sa man ofta för-namnet eller för och efter namn och I. Berättare nitivörige
Jenssons egna barn. Du, och säger du till faden (och modern)

Vid matbordet. Barnet matades till fem sex års ålder.
Först satt barnet i moderns knä. Var det frammat
folk i maten så fick barnen vänta tills de
hade ätit. Modern också. I knät satt barnet
så länge oss fick sin mat, till i tre eller
fyra års ålder. De sålade i sig med
häsked, men fick ej söla ner sig, därför
fick mor eller någon äldre anförvant mata det.
Sen fick barnet stå ^{vid} kring ^{hos modern.} bordet. Så snart
det kunde knäppa händerna, fick det göra
så, och lära läsa bordsbön, men det behövde
ej tränges stå där vid bordet som en gäst
tills de andra ätit, utan då det var maten
fick det säga bordsbön och alltid: "tack för
och mor för maten." Det skulle stå och väka vid
bordet. Kom någon gäst lät det: "De va ny-se-lei"
va du har vänt, nu ser du oppe på bordet ---
Och så skulle de vara tysta: låta maten tysta munnen.

1887 i Drottningstorp hos ällingsbonden Bengt-Pelle.

Vid matbordet i den stora stugan satte husfar
drängar och husets vuxna barna.

I ett väldigt lerfat låg de små runda, röda,
spruckna potatisen 'de svenska röda'. Var och
en hade ett litet lerfat, som ett blomkerufat att
ha sillbiten på. Man kunde också ha mjölk i
de små faten men det var knappt att träskedarna
gick att använda till det lilla fatet.

Stärringen hade lagt ett skärbräde över en
staka bytta och satt på detta vid spisen.
Hon stod bredvid grytan koktes en fyra kopp
potatis åt gången. Hon hade grytan jämt sig,
höll sillbiten i ena handen, tog potatisen
i grytan, skalade den skickligt i munnen.

slängde skalen i grisa byttan, som stod
jämt henne. Då och då kom lilla Frida i
sin ruckiga kjortel och gapade, fick en
liten bit sill eller lite potatis i munnen.

För: så du ha lite blöt? och så fick hon dricka
av bringaren hos honom. Hon var i fem-års åldern

Barn fick inte äta rumpestängen, den sista biten vid rumpestöpsen på grisen, och inte kyret heller, eller liknande bitar på andra djur, ty då slutade barnen att väsa.

"Belena mi, säger ber. det var så: var evelia stöva", och själv förbjöd han strängt sina barn detsamma, men i hans barns familjer hade de skuntat i detta påbud.

Lungspeksarna nöps ^{ev. var det barnsängs eller den havande som inte fick äta detta} också bort och det var för att barnen skulle slippsa utstående kölliga abullna öron. / Dessa peder fanns även i äldre tid i östra Skåne enligt min syster Ines Leo. / Även i Örkened och i Skärstad Ölmstad.

Den sista biten på bordet, fatet eller tallriken hette makta biten, och den måste absolut barnet äta, ty det var i denna kraften

fanns. / Rebecka Levinson, Luskvarna, f. 1876, Karl Svensson 1873, med flera berättare. / Ägg, var det så högtidligt med, det fick ~~solen~~ ^{sj}, utan den prästen och då barnen var sjuka. Det hette: "Se ungarna ett ägg, äter den inte det, är han sjuk".

Får i huset skulle ha de bästa bitarna vid
bordet ty. Han skulle försörja dem alla.

Sen fick de minsta sådant som kunde längra
sig för deras små magar. Vad de lyckte
eller inte spelade ingen roll.

Så snart de kunde tala fick de lära sig
läsa från och till maten. och så tillägget:
"Tack far och mor för maten."

Ännu få de i många hem, mest på landet och
i Skåne läsa före och efter måltiden, och
alla som är religiösa gör det, för mat och kaffe.

På Torpa hemmet i Jönköping, där jag arbetar ibland,
läste en nittioåttååring denna bön: "Gode Gud
välsigna maten, och välsigne de oskälige
djuren, som för oss oskyldigt fått låta sitt liv."

Jag hade dock ej tillfälle att fråga om hon
läste denna bön då hon var liten, i Jönköping.

Kaffe fick barnen med mycket mjölk i. rätter där
det var vete mjöl i. kakao, fast det förekom väl ej
Ingen sprit. anses för riktigt barn dryck.

När barnet var så gammalt att det kunde stå i baljan vid spisen, så badades det ungefär en gång i månaden, men allt efter som barnet växte blev det längre mellan baden, men varje söndag eller lördag kväll blev det en ordentlig tvättning, även håret. Det tvättades med tvål. Annars under veckan, blev det en 'kottevask' ibland med disktrasen, och det var inte så många längre med renligheten.

Ingen landborste. Ber. själv har aldrig haft någon, och han har en visserligen slitna men nästan hel landgård - oppa och nere. Bad i sjön. När barnet var en tre fyra år hade det varit i sjön någon gång under varma dagar. Om inte annat fick de sitta och plaska nära stranden, då något äldre syskon var med. Ty det var så bekvämt att bli ren. Vid sex år hade de varit med och badat många gånger.

Efter spädbarns åldern fick barnet en kolt.
en kjortel rättare eller kostym. Jag säger kjortel.
Barnet kunde ju få den av någon, men ofta
syddes den av gamla kappor eller någon bit, som
blivit liggande.

Så länge barnet kröp eller gick, inne, hade det
kjortel, pojkar som flickor. De var likadana
sydda. ungen sträckte upp armarna och det
lite styva plagget trädde på, hakades i hop
med häktor antingen fram eller uppe vid
nacken bak.

Färgen skilde på flickans och pojkens
kläder. En flicka kunde ha en röd vit
schackrutad kjol, man sa detta namn sen, eller
klänning, även det namnet brukades.

Pojkens kläder var av halvyll av det tyg
man värde till slättabyxor. Det var grått

Det kunde också vara brunt garn i det tyget,
men det var aldrig rödt till en pojke.

Plagget räckte ner till golvet nästan. Nu det
tyget syddes också kostymen eller en kolt till,
längte fram, då det första plagget var utruget.
Barnens plagg var sydda så, att de kunde växa
i dem. Alla högst fick de tre omgångar kläder
innan skolan började.

Och det måste vara bra besuttna bönder, som hade
mer än en omgång kläder åt gången till barnet.
Frida, på Drottningstorg i Låbo det var en ättings
gård, hade inte mer än den först nämnda
rödvit rustade klänningen söndag som vardag.
det var ungefär 1886 och Frida hade ej börjat skolan.

Det var mycket långt emellan tvättingarna.

De hade långa linbyg, med bra långa ärmar.

och alltid förkläden. Flickornas av byg.

Barnen var så sällan borta. Det skulle vara något alldeles extra i så fall. Och då fick de en krage om halsen och en finare förkläde om det var en flicka, läder skor i stället för träskorna som de fick vänja sig vid då de bara lärt sig gå. De kostade en femtio öring och knäppt det (de små träskorna) till stom och kyrkan) ^{hade de skinn skor.}
På pojken tog de av läderförklädet, förskinnat på ^{söndagen}
En tre stycken förskinn anses berättaren att han slet ut (och växte ifrån som barn)

När skolan började ryddes en vadmalstrostym till pojken som han hade på vintern, i en så fall fick pojken en riktig sådan rostym tidigare i femårs åldern, med långa byxor.

Inunder kjortelen, skall man tro berättaren, minne? Han säger, barnen hade bara särken eller skjortan. Klänningen hade foder av linne.

Lösa kragar hade både pojkar och flickor.
flickans knöts ofta fram och pojkens bak.

Lennsson och hans bröder i Bommatorget hade
dock inga. Kragarna var ofta virkade av
tunt ljusvitt garn. De kunde sättas
på om söndagarna om barnet fick följa
med till kyrkan, vilket för en femåring
var en stor högtidligt nöje.

Teller om barnet fick följa med bort någon
gång. I skolan vid examen kunde den pryda
sigs en flick klänning. Och "färdigdoms bevis",
kunde knytas på armarna och klännings ärm föll
över och det såg ut som en fin vit blusärm.

Om söndagen fick barnen ren skjorta eller särk,
(ber. Lennsson säger fjorton dagar hade man skjortan)
ett rent förkläde, ett snyggt hårband.

Små barns mössan användes tills den blev urvuxen, sen
borde fontanelen vara slut och håret utväxt.
och det behövdes ingen mössa inomhus längre.

Flickorna hade schalet på huvudet, i äldre tid, även som helt små. Den kunde ju ^{pennglas} ^{di. kraka} ^{små} bak och blev då en liten mössa. Pojkarna fick en rund kullig mössa, ordentligt stor så att den varade i många år. med lummor att fälla ner över öronen. Det fanns mösskräddare i Sköping.

Halmbattar på som maren. Med det samma måste barnen ha skumpon och skor efter lindningens slut, så att benen kunde få stadga.

Skorna var som de vuxnas. ungefär. Skumporna hölls oppte utan band. Det var nog stickningens art som gjorde att de inte åkte ner.

/"Kranse hossa, Kranse hossa", skrek ungarna i Kråne-Krånäs, då någon hade skumporna i veck./

Ingen varitation i skor klädseln. By skomakaren sydde dem. Om ytterplagg har jag antecknat på annat ställe. De hade foder i klänningarna.

/Underplaggen hade jag inte tagit reda på ännu./

Skorna, lika dana till far mor och barnen.
grova, becksömsyddas skulle vara i många
år. lika dana för båda fötterna. Sticks
med läderfernissa. Leder mera med botkräm.
eller blanksvarta. Det finare ljumstekin-
net syddes till de minsta skorna.

Till vardagarna användes hästar.

När pojkarna fingo byxor sattes stora
fårskinnsböter på med det samma, liksom
torparen Sven-Petter hade på sina (f. 1831)

I sexårs åldern borde barnen kunna klä sig själva
äta själva. Vara inne ensamma ville de helst
inte utan följde med på 'lyckorna' eller i skogen.
Man lät inte barn vara helt ensamma, men
om det fanns syskon var det annorlunda.

Om ytterplagg användes var det för pojkar av-
långs schalar som virades om kroppen så att ändarna
kom fram till. Flickornas var fyfuntiga, korsades och knöts om livet
bak.

ACC. N:R M. 16134:47.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Stumporna till flickorna var oftast blåa.
Bengsa - Pilles Frida hade blå stumpor och
tunnes Kusin i Strabberyd hade också blå.
De var ibland röd och grårandiga. de satt
oppe utan stumpband. nåckte till knäna.
Sen när de blev det modern
med knäbyxor och längre stumpor. Barnen
fingo livshjerte med stumpband vid sidorna,
både flickor och pojkar.
Håret var ofta i hopbundet bak med rosett.
men det var lite olika.

Sovplatser.

När barnen kommit till, fick far flytta från sängen, där barnet fick ligga jämte modern. Där ville de helst ligga hur länge som helst, men ett nytt barn eller ännu ett, och sängen blev för trång.

De fick ligga i soffan. en pojke och flicka kunde ligga tillsammans.

Blev barnet sjukt, man kände på pannan var den brännande het, så fick barnet lägga sig i sängen. "Du ska få ligga hos mor i natt, så blir du snart bra igen." Hon kokade

fläder te till den lille, lade brunsocker i en urhållkad kålrot, så att det blev saft. tog en droppe kamferolja på en sockerbit. lade ylleduk om magen.

Kisade ett ägg med socker. källade på kungen.

De lade hundvår i smält fett och stopprade vid öronen, eller keller de, om det fanns, om det var ösprång. Rabarbersirup som fanns på apotek, mot törst på tungan.

Mot kikhosta, märenmjölk. och getmjölk var bra mot TBC eller lungsjuk som det hetta. För att nämna bara en liten del av vad de använde i denna trakt. och om någon just dött, så var det alltid någon kärring som kom: "Lämnade han mån middicin eller si, ja si jag har en som e sjuker därhemma." Man antog att den dyra medicinen skulle hjälpa, vad det sen var för sjukdom.

Berättaren anser att föräldrarna var lugnare och snällare mot barnen för, än de är nu, men de hade fasta regler att gå efter, som barnen absolut måste följa.

— Nu bryr man sig inte om barnen, utan vad de ha på sig - och i sig. Det sägs den miljöärlige.

Då barnet slagit sig, lades skyndsamt, trycktes,
en knivs spets, (blad) mot bulan.

"Det går bort; kattens reumpa." Vi ska
slå väggen, eller bordet, vad som orsakat
bulan. Det går över till du skall gifta
dig. Man blåste och blåste bort det
onda. Vi ska binda om, så att du
får en docka på fingret.

Man skulle till och med slå sönder
vägg eller dörr. Var det lindrigt.
Kunde man säga att katten skrattade,
eller något syskon, då de såg barnet gråta.
Och man gjorde sig till, så att barnet
skrattade medan lärarna fram.

Eller poängberades hur stort barnet var, allt
för stort att ligga. och hur duktigt det annars
brukade vara.